

Grębecka, Wanda

Polskie tradycje ochrony środowiska naturalnego. Sesja naukowa w Ciechanowcu i Łomży, wrzesień 1980

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 26/2, 477-481

1981

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Inny charakter miała ekspozycja pt. *Krzemionki — kopalnia krzemienia sprzed 5000 lat* otwarta w dniu 8 IX 1980 r. w arsenale warszawskim. Wystawę zorganizowało Muzeum Regionalne w Ostrowcu Świętokrzyskim oraz Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie. Upřednio ekspozycję tę pokazano w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie. Następnie — po pobycie w Warszawie — zostanie ona zaprezentowana w Muzeum Górniczym w Bochum w RFN (w ramach ekspozycji tego typu z różnych krajów).

Charakter wystawy (objazdowej poniekąd) wyznaczał jej zakres tematyczny. Przedstawiono na niej dokumentację naukową złoża (wapienia górnej jury z krzemieniami pasiastymi), informacje o wyrobiskach podziemnych i warsztatach naziemnych oraz typowe dla stanowiska wyroby kultury materialnej. Rzecz rozumiała, że zrobiono to na szerszym tle regionalnym (inne stanowiska równoległe w Polsce, zasięgi występowania wyrobów itp.). W mniejszym stopniu natomiast interesowano się dawnymi kopalniami krzemienia jako określonymi zabytkami techniki pierwotnych mieszkańców ziem polskich.

Podkreślić jednak należy, że organizatorzy wystawy jedną z tablic poświęcili w całości historii badań kopalń w Krzemionkach Opatowskich. Ze zrozumiałych względów opisano szerzej badania geologiczne Jana Samsonowicza (drukowane w 1922 r.), które doprowadziły do identyfikacji całego pola górniczego. Wspomniano ponadto o pracach badaczy w latach późniejszych: Zygmunta Szmita (1923 i 1927 r.), Józefa Żurowskiego (lata 1925—1927), Stefana Krukowskiego (lata 1923, 1928—1937), Michała Drewki (lata 1945 i 1948), Tadeusza Żurowskiego (lata 1953 i 1958—1961), Jana Kowalczyka i Bogdana Balcera (lata 1969—1970), Zygmunta Krzaka (1970 r.) i Jerzego Bąbła (od 1979 r.).

Nie mamy w Warszawie stałej wystawy historii górnictwa w Polsce (pomijając dydaktyczną ekspozycję w Muzeum Techniki). Warto jednak pomyśleć nad organizacją wystawy tego typu w Państwowym Muzeum Archeologicznym. Oczywiście nie mogłaby to być wystawa zawężona do pokazu zabytków kultury materialnej. Niezbędne jest znacznie większe — niż na ekspozycji objazdowej — ukazanie osiągnięć technicznych przastarych górników z ziem polskich.

Zbigniew J. Wójcik

(Warszawa)

POLSKIE TRADYCJE OCHRONY ŚRODOWISKA NATURALNEGO

SESJA NAUKOWA W CIECHANOWCU I I OM/Y, WRZESIEŃ 1980

Zorganizowany ruch ochrony przyrody liczy sobie w Polsce ponad sto lat. Jest to wystarczająca perspektywa, aby pokusić się o naukową, historyczną analizę jego dorobku teoretycznego i praktycznego. Takim też celem miała służyć konferencja zorganizowana przez Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe imienia Wągów oraz Muzeum Rolnictwa imienia Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu. Sesja, która odbyła się w dniach 28, 29 i 30 września skupiła wielu wybitnych przyrodników z różnych ośrodków w kraju. Organizatorzy tego spotkania postawili sobie za zadanie nie tylko przedstawienie osiągnięć polskich uczonych w zakresie ochrony zabytków przyrody żywej i nieożywionej, ale również przypomnienie sylwetek szczególnie zasłużonych działaczy, pokazanie teoretycznego dorobku polskich przyrodników w tej dziedzinie. Zwrócono też uwagę na znaczenie regionalizmu w ruchu ochrony przyrody, jak również pokazano stare polskie tradycje ochrony zasobów przyrody, leżące u podstaw działalności legislacyjnej wielu władców i znajdujące żywy oddźwięk w literaturze staropolskiej. Dlatego też problematyka sesji była wielokierunkowa. Starano się na niej oddać, choćby częściowo, bogactwo zagadnień łączących się z ochroną przyrody w ciągu minionych wieków.

Referaty zgrupowane były wokół pięciu zasadniczych problemów: 1 — *Tradycje ochrony przyrody na przykładzie wybranych regionów kraju* (28 września, Ciechanowiec); 2 — *Ochrona przyrody w literaturze staropolskiej*; 3 — *Ochrona przyrody nieożywionej*; 4 — *Ochrona przyrody żywej*; 5 — *Problemy ogólne* (tematy 2—5 były przedmiotem obrad w Łomży).

* *
*

Część pierwsza sesji pt.: *Tradycje ochrony przyrody na przykładzie wybranych regionów kraju* odbyła się w Ciechanowcu. Gospodarzem spotkania było Muzeum Rolnictwa imienia Krzysztofa Kluka. Konferencję otworzył prof. Józef Babicz (Instytut Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN), a w imieniu gospodarzy i organizatorów zebrał dyrektor Muzeum Rolnictwa mgr Kazimierz Uszyński. Mówcy podkreślili wzrastające znaczenie ochrony przyrody we współczesnym świecie oraz potrzebę przedyskutowania tych zagadnień w kontekście historycznym, a także potrzebę propagowania polskiego dorobku w tym zakresie. Prof. J. Babicz wspomniał ponadto, że współczesny Ciechanowiec szczególnie nadaje się na gospodarza takiej konferencji, gdyż kontynuuje tradycje ochrony przyrody i dobrze pojętego regionalizmu, datujące się od działalności patrona muzeum — Krzysztofa Kluka.

Na rannym posiedzeniu, którego przewodniczącym był prof. Bronisław Ferens, wygłoszono referaty: *Krzysztof Kluk o ochronie gatunkowej roślin i zwierząt* — prof. Bazyl Czczuga (AM w Białymstoku); *Puszcza Białowiecka jako przykład tradycji ochrony środowiska naturalnego* — prof. Edward Więcko (SGGW-AR, Warszawa); *Tradycje badań przyrodniczych Podlasia w aspekcie poznania środowiska naturalnego* — prof. Gabriel Brzęk (AR, Lublin).

Na posiedzeniu popołudniowym — pod przewodnictwem prof. Józefa Brody — obradowano nad następującymi tematami: *Dzieje ochrony przyrody w rejonie Świętokrzyskim* — mgr Andrzej Rembalski (Towarzystwo Przyjaciół Górniczo-Hutniczego i Przemysłu Staropolskiego, Kielce); *Rolnictwo a ochrona środowiska* — prof. Lech Ryszkowski (Zakład Biologii Rolnej PAN, Poznań); *Ochrona przyrody i pomnażanie jej zasobów w dzielach Połujańskiego* (prof. B. Czczuga).

Pierwszy z referentów — prof. B. Czczuga — przedstawił na przykładzie dzieł Krzysztofa Kluka najważniejsze problemy z dziedziny ochrony zasobów przyrody, jakie poruszali osiemnastowieczni przyrodnicy. Pokazał on, iż oprócz postulatów ochrony — poprzez racjonalne gospodarowanie — gatunków pożytecznych (drzewa, zwierzęta łowne) Kluk zwracał uwagę na gospodarcze znaczenie wszystkich organizmów żyjących w przyrodzie, których rola jest nam jeszcze nie znana. Zwalczał więc na przykład irracjonalną niechęć do płazów i gadów, a także owadów i robaków, których rolę w przyrodzie wyjaśnia — według tego autora — uczeni przyszłości. Ponadto Kluk zwrócił uwagę na potrzebę ochrony zwierząt w okresie rozmnażania, roślin w okresie kwitnienia, na relację między stopniem zachowania siedliska a składem gatunkowym zwierząt. Te ostatnie zależności rozważał na przykładzie wpływu czystości wód na stan zarybienia. Wszelkie tego typu poczynania miały być podstawą działalności gospodarskiej i winny być podejmowane w imię zachowania dla przyszłych pokoleń nienaruszonych zasobów naturalnych, gdyż żaden naród nie ma — według Kluka — „skarbu większego nad przyrodę ojczystą”.

Prof. E. Więcko omówił wielowiekową działalność polskich królów, leśników i uczonych na rzecz ochrony resztek wielkiego kompleksu pierwotnego lasu, zachowanego w sercu Europy. Ochrona Puszczy Białowieckiej — włączonej obecnie do światowego systemu ochrony biosfery — obejmuje ochronę drzewostanu, pozostałych roślin leśnych, łąk śródleśnych oraz dolin rzecznych, a także zwierząt, w tym żubra. Na zakończenie referent omówił program współpracy międzynarodowej na terenie polskiej i białoruskiej części Białowieckiego Parku Narodowego.

Prof. G. Brzęk zreferował dzieje poznania przyrody żywej pięknego i rozległego regionu — szeroko pojętego Podlasia — łącznie z doliną Biebrzy. Przypomniał on to wszystko, co o terenie Podlasia mówili pierwsi polscy podróżnicy, autorzy herbarzy i opisów geograficznych (np. Święcicki czy Długosz). Następnie wspominał o pracach przyrodników zwią-

zanych z Podlasiem (K. Kluk, J. F. Carosi), botanikach badających florę (S. B. Jundziłł, W. Jastrzębowski, J. Waga). Na zakończenie wspominał o roli wybitnych szkół podlaskich (szczuczynska, łukowska, siedlecka) w kształceniu przyrodników, którzy zasłużyli się w badaniach florystycznych i faunistycznych.

Zebrań popołudniowe rozpoczął referat A. Rembalskiego który w zwięzły, ale wyczerpujący sposób omówił dzieje prac nad poznaniem regionu świętokrzyskiego oraz wieloletnią walkę o utworzenie rezerwatu Puszczy Jodłowej, a następnie Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Przypomniał zasługi na tym polu przyrodników (np. M. Raciborskiego, A. Janowskiego), pisarzy (S. Żeromskiego) oraz znaczenie społecznego ruchu regionalnego. Referent przypomniał także działalność Instytutu Badań Regionalnych, istniejącego w Kielcach bezpośrednio po II Wojnie Światowej przez pięć lat.

Występujący po raz drugi prof. B. Czeczuga przedstawił poglądy wybitnego polskiego leśnika — Antoniego Połujańskiego. Podkreślił on, że szczególne znaczenie dla praktyki ochrony lasów miały propagowane przez Połujańskiego zasady urządzania lasów, stosowania walki biologicznej ze szkodnikami i ochrony zwierzyny łownej.

Zupełnie odmienny charakter miał referat prof. L. Ryszkowskiego. Wprowadził on obecnych w samo centrum współczesnych problemów ochrony przyrody. Zdaniem referenta w obecnych czasach wielkim zagrożeniem dla całości przyrody naszego kraju są — obok przemysłu — źle użytkowane pola uprawne, szczególnie przy stosowaniu intensywnej mechanizacji i chemizacji rolnictwa. Referent przedstawił współczesne badania nad funkcjonowaniem ekosystemu pól uprawnych oraz nad relacjami między sposobami użytkowania pól uprawnych obszarów rolnych a zagrożeniem innych komponentów szaty roślinnej Polski (przede wszystkim wód i lasów). Zadaniem tych badań jest określenie optymalnej struktury rolnictwa polskiego, struktury, która by włączyła pola uprawne w całość zespołów przyrodniczych Polski w sposób możliwie harmonijny.

* *
*

Druga część sesji odbyła się w Łomży w dniach 29—30 IX 1980. Zorganizowano trzy posiedzenia. Na pierwszym, pod przewodnictwem prof. Janiny Leskiewiczowej, przedstawiono trzy referaty: *Człowiek i otaczająca go przyroda w historiografii polskiej XV—XVIII wieku* — doc. Jan Tyszkiewicz (Uniwersytet Warszawski); *Tendencje i kierunki ochrony przyrody nieożywionej w Polsce* — doc. Krzysztof Jakubowski (Muzeum Ziemi PAN, Warszawa); *Poznanie bogactw mineralnych Polski i ich ochrona w okresie międzywojennym* — dr Janusz Skoczylas (UAM, Poznań).

Doc. Jan Tyszkiewicz przedstawił obraz Polski zawarty w dziełach najwybitniejszych Polskich historiografów od Odrodzenia do czasów nowożytnych. Szczególnie wyeksponował, znajdujące się w tych książkach refleksje, nad wpływem warunków przyrodniczych na kształtowanie się narodu i jego właściwości duchowych oraz nad miejscem człowieka w przyrodzie.

Następnie referent przedstawił wpływ myślicieli Oświecenia na kształtowanie się poglądów na przyrodę, a szczególnie na związek historii z geografją, która stanowi klucz do zrozumienia dziejów każdego narodu.

Doc. K. Jakubowski ukazał historię działań organizacyjnych i naukowych, związanych z ochroną przyrody nieożywionej w naszym kraju. Zwrócił szczególną uwagę na specyfikę tych zagadnień spowodowaną faktem, że zasoby przyrody nieożywionej są nieodnawialne w ludzkiej skali czasu. W ten sposób człowiek przez swoją działalność gospodarczą stał się „potęgą geologiczną”, tzn. siłą wpływającą w istotny sposób na obraz geologiczny skorupy ziemskiej. Następnie referent przypomniał o istnieniu w ciągu minionych stu lat kilku kierunków ochrony przyrody. Pierwszy — konserwatorski — opierał się na pojęciu zabytku przyrody i postulował ochronę szczególnie cennych okazów. Drugą tendencją jest koncepcja ochrony złóż i innych zasobów naturalnych przez prawidłową eksploatację. Koncepcja ta jest bardzo ważna obecnie — wobec rosnącego zapotrzebowania na surowce. Nie zmniejsza to

w niczym znaczenia konserwatorskiego kierunku, którego celem jest zachowanie szczególnie pięknych lub naukowo cennych zabytków, ich opis i dokumentacja. Na zakończenie referent przypomniał o aktywnym udziale geologów w pracach Państwowej Rady Ochrony Przyrody — zarówno przed I i II Wojną Światową, jak i obecnie.

Dr J. Skoczylas uzupełnił problematykę ochrony przyrody nieożywionej i omówił działalność geologów, górników i geografów (St. Leszczycki, H. Świdziński i F. Różycki), zmierzającą do stworzenia możliwie harmonijnego planu zagospodarowania bogactw mineralnych Polski.

Przedstawione referaty wywołały dyskusję, w której poruszono zagadnienia: roli muzeów w ochronie zabytków ruchomych (np. bursztyny, szczególnie piękne okazy minerałów itp). Poruszono także problem rozszerzenia bazy źródłowej do historii ochrony przyrody.

Posiedzenie popołudniowe w dniu 29 września poświęcone było ochronie przyrody żywej. Obradom przewodniczył prof. G. Brzęk. Wygłoszono na nim cztery referaty. Pierwszy z nich — *Ochrona gatunkowa tura w Polsce w świetle dokumentacji archiwalnej* — doc. Kazimierza Heymanowskiego (AR, Kraków) poświęcony był wszelkim staraniom, jakie podejmowano w okresie staropolskim, aby zachować te cenne zwierzęta. Niestety — postępujące zanikanie lasów w Polsce spowodowało przekształcenie ich naturalnego środowiska, a tym samym stało się wyrokiem śmierci na tura.

Następny prelegent — prof. B. Ferens (UJ, Kraków) w referacie pt.: *Przeszłość i przyszłość ochrony gatunkowej zwierząt w Polsce* — stwierdził — że zwierzęta towarzyszące człowiekowi od zarania cywilizacji były równocześnie przedmiotem eksploatacji i ochrony. Z biegiem wieków, w miarę rozwoju nauk przyrodniczych, rosło zrozumienie, iż konieczne jest rozciągnięcie ochrony na przedstawicieli dzikich, ginących gatunków. Referent przypomniał najważniejsze ustawy i rozporządzenia regulujące ochronę gatunkową zwierząt w Polsce i na świecie i omówił projekt utworzenia światowej sieci rezerwatów biosfery.

Prof. J. Broda (AR, Poznań) w referacie pt.: *Lasy a ochrona środowiska naturalnego w Polsce w przeszłości i obecnie* przypomniał przyczyny i intensywność postępującego wylesienia w naszym kraju oraz katastrofalny wpływ tej działalności gospodarczej na całokształt warunków geograficznych kraju (np. skutki wylesienia Karpat). Obecnie, gdy gospodarowanie zasobami leśnymi jest racjonalniejsze, głównym zagrożeniem dla szaty roślinnej kraju jest przemysł. Obszary leśne pełnowartościowe, niezdegradowane przez trujące emisje i zanieczyszczone wody kurczą się, a tym samym pogarszają się warunki geograficzne, a przede wszystkim hydrologiczne Polski.

Ostatni w tym dniu referat — wygłoszony przez dra Bohdana Szymańskiego (IBLeś., Warszawa) nosił tytuł: *Ochrona przyrody w pracach Polskiego Towarzystwa Leśnego*¹. Referent przypomniał zasługi tego towarzystwa dla organizowania badań przyrodniczych, niezbędnych dla prowadzenia racjonalnej gospodarki w lasach oraz propagowania idei ochrony przyrody.

Dyskusja nad referatami skupiła się w pierwszym rzędzie nad kwestią, czy zarządzenia administracji Pierwszej Rzeczypospolitej, mające na celu ochronę zwierząt łownych i terenów łowieckich można uznać za działalność na rzecz ochrony przyrody. Prof. J. Broda kwestionował takie ujęcie, uważając, że rozporządzenia te miały na celu jedynie prawną ochronę własności feudalnej, a tym samym należą do odmiennej kategorii zjawisk historycznych. Inni dyskutanci, szczególnie prof. B. Frens twierdzili, że bez względu na motywację działania takie doprowadziły w efekcie do zachowania nienaruszonych pierwotnych kompleksów leśnych i do zachowania gatunków roślin i zwierząt, które w innym przypadku zostałyby całkowicie wytępione.

Ostatni dzień sesji (30 września 1980) poświęcono na przedyskutowanie niektórych problemów ogólnych. Obradom przewodniczył prof. L. Ryszkowski. W pierwszym referacie — *Koncepcje ochrony przyrody a teoretyczna myśl botaniczna początków XX wieku w Polsce* (doc. Zdzisława Wójcik — Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, mgr Wanda Grębecka — IHNOiT PAN) przedstawiono, w jaki sposób rozwój paleobotaniki biogeografii i litosocjologii wpłynął na kształt i program naukowy tworzonych w Polsce

¹ Referat ten został przygotowany przez referenta i prof. Franciszka Krzysika.

rezerwatów i parków narodowych. Przypomniano działalność Mariana Raciborskiego, Władysława Szafera i Adama Wodiczki, a także działalność Państwowej Rady Ochrony Przyrody w latach po II Wojnie Światowej oraz program przebudowy sieci rezerwatów w nowych warunkach geopolitycznych Polski, przedstawiony przez Radę.

Dr Andrzej Dzieczkowski (UAM, Poznań) przypomniał działalność wybitnego polskiego teoretyka ochrony przyrody — Adama Wodiczki. Z bogatego dorobku tego uczonego referent wybrał zagadnienia kształtowania się nomenklatury w zakresie ochrony przyrody i klasyfikacji problemów tej nowej dziedziny wiedzy.

Prof. Czesław Kudoba (Uniwersytet Wileński) przedstawił krótki zarys organizacyjnych poczynań na polu ochrony przyrody, jakie podjęto w latach powojennych na Litwie. Omówił również plany sieci rezerwatów i parków narodowych, jakie mają powstać w tym kraju w najbliższych latach. Jego referat pt.: *Główne przedsięwzięcia w zakresie ochrony przyrody Litwy w latach władzy radzieckiej* nawiązywał do działania polskich przyrodników na tym terenie i pokazywał ciągłość badań naukowych w minionych stu latach.

Ostatni mówca — dr Tomasz Kocan — sekretarz Komitetu Człowiek i Środowisko PAN — przedstawił najważniejsze problemy współczesnego ruchu ochrony przyrody w Polsce. Wypowiedź ta stanowiła w pewnym sensie odpowiednik referatu prof. C. Kudoby.

W dyskusji podjęto problem kontynuacji wszelkich cennych kierunków działania, jakie zostały wypracowane przez ponad stuletnią tradycję światowego ruchu ochrony przyrody. Podkreślono również potrzebę rozwijania międzynarodowej współpracy szczególnie w dziedzinie badań naukowych i zagospodarowywania granicznych parków narodowych. Głos zabrali także członkowie Łomżyńskiego Towarzystwa Naukowego i przedstawili najbardziej palące problemy ochrony środowiska w tym regionie.

Całość obrad podsumował prof. J. Babicz. Przypomniał on wszystkie najważniejsze wnioski, jakie wpłynęły z referatów i dyskusji. Wyraził przy tym opinię, że historyczna analiza dokonań ruchu ochrony przyrody uzupełnia w sposób cenny współczesne działania na tym polu. Przyczynia się ponadto do popularyzacji tych zagadnień. Prof. J. Babicz wyraził nadzieję, że dorobek konferencji zostanie opracowany w formie naukowej publikacji.

Obrady sesji były urozmaicone zwiedzaniem Muzeum i Skansenu w Ciechanowcu oraz Muzeum w Łomży. Ponad to gospodarze sesji — Muzeum im. K. Kluka i Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wągów — zapewнили dzięki wzorowej organizacji doskonałe warunki pracy wszystkim uczestnikom sesji.

Wanda Grębecka

(Warszawa)

60 LAT ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOW. LITERACKIEGO IM. A. MICKIEWICZA

Historycy nauki na ogół nie interesują się osiągnięciami badaczy dziejów literatury. Wpłynęło na to zapewne wiele przyczyn, wśród których czołowe miejsce zajmuje brak odpowiedniej reklamy tych osiągnięć. Mimo to redakcja ostatnich tomów *Historii nauki polskiej* zadbała, by w dziele tym historia literatury naszego kraju była należycie eksponowana.

Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza powstało we Lwowie w 1886 r. — zrazu jako organizacja zrzeszająca badaczy i miłośników poezji swego patrona. Obecnie jest to organizacja skupiająca w swym gronie historyków literatury oraz nauczycieli polonistów. Początkowo należeli do Towarzystwa badacze i miłośnicy literatury ze wszystkich zaborów. Po uzyskaniu niepodległości oddziały tej organizacji powstały w innych miastach. W 1920 r. staraniem Wacława Borowego i Gabriela Korbuta założono Oddział w Warszawie, powierzając jego kierownictwo prof. Tadeuszowi Zielińskiemu.

60-lecie Oddziału Warszawskiego Towarzystwa zbiegło się z 30-tą rocznicą zgonu prof. Wacława Borowego. Z tych też względów Zarząd Oddziału, którym kieruje prof. Zdzisław Libera, postanowił powiązać obydwie imprezy w jednym zebraniu naukowym. Zgodnie